

Septembra 1993 je izšla tematska številka *Bookbirda*, ki obravnava **nasilje v knjigah za otroke**. Serijo člankov odpira prispevek kritika in prevajalca, bibliografa v Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu, *Nicole Bardole*, ki je imel na to temo daljše poročilo na 23. kongresu IBBY v Berlinu. Čedalje težje je najti tabuje, ki še niso prodrli tudi v književnost za otroke, včasih na osupljivo brutalen in direkten način. Strahote nasilja kot posledice vojne, brezdomstva in revščine posegajo tudi v to najbolj posvečeno od vseh oblik književnosti. Minili so časi, ko so pisatelji za otroke samoumevno izločali in prečiščevali težke teme. Ko danes odrasli jemljejo v roke knjige za otroke in najstnike, osupnejo ob ugotovitvi, da v tem tradicionalno didaktičnem žanru avtorji obravnavajo nasilje bolj neizprosno in brezobzirno kot v knjigah za odrasle. Najbolj razvito leposlovje za mlade se v tem smislu v resnici čisto sklada s pisanjem za odrasle ali ga celo presega. To dejstvo ni dovolj pogosto opaženo, kar kaže na pomanjkanje resnih primerjalnih študij. Sodobni pisatelji za otroke se teme nasilja v svojih delih ne lotevajo brez vzroka, saj je skoraj vsakdanji del v življenju mnogih otrok, bodisi da ga neposredno povzročajo vojne, družbena negotovost ali zlorabe doma, ali pa ga posredujejo povsod prisotni mediji. Surova resničnost, ki polni domove, je že zdavnaj privedla staro meščansko iluzijo o »varnem«^o otroštvu do absurda. Ni prav, da bi prepustili otrokom, naj se spopadajo s temi mučnimi temami, ne da bi se mogli zateči h knjigam, ki bi jim znale kazati pot k razmišljanju in globljemu razumevanju. Otroci potrebujejo knjige, ki jim bodo pomagale spoprijeti se s težavami in obvladovati dogodke v svojem življenju in podobe, ki jih doživljajo preko medijev, knjige za otroke, ki zmorejo in morajo

postati močan medij, ki bo osvetlil in razjasnil kompleksne socialne in politične izvore nasilja.

M. Jerry Weiss z Jersey City State Collega v Now Jerseyu meni, da številni pisatelji v Združenih državah, ki pišejo za mlade, ne želijo senzacij ali koristi, ko v svojih knjigah govorijo o nasilju, temveč želijo bralce spodbujati k razmišljanju o družbi, za katero se zdi, da se ne obvladuje več. Ti pisatelji niso ravnodušni do mladih in poskušajo vse, da bi jih pripravili na nevarnost, ki jo predstavlja nasilje, in se ji znali tudi upreti. Ob soočenju z njim se mladi učijo oblikovati osebne odločitve in zavzeti stališča, samostojno misliti.

Christina Columbo, dopisna članica uredništva *Bookbirda* iz Argentine ob obravnavani temi ne more mimo Roalda Dahla in ugotavlja, da predstavljajo dela tega pisatelja neprecenljiv vir proučevanja vsakomur, ki se želi ukvarjati s temo nasilja katere koli vrste v književnosti za mladino. V knjigah *James in breskev velikanka* in *Čarovnice* se glavna junaka soočita z nasilno smrtjo staršev in se znajdetta v nesrečnem položaju sirote, kar je odločilnega pomena v njenem kasnejšem razvoju. V *Matildi* pa naslovna figura sicer biološko ni sirota, a je oropana ljubezni staršev, kar predstavlja resno grožnjo njenemu čustvenemu ravnovesju. Čeprav se v Dahlovem delu, ki ga vedno blaži humor, kažeta značilna tenkočutna ironija in grob sarkazem, gre pri *Matildi* za zelo resne teme: zanemarjanje s strani staršev, fizično, simbolično in celo samoprizadejano nasilje, avtoritarizem, homicid in prevaro. Junaki vseh treh knjig, čeprav v življenju izredno prizadeti, premagajo sovražnike najnasilnejše vrste. Dozorijo v odločitvah in samozaupanju. Dahlov jezik je grob. Tudi sam je zgodaj spoznal nasilje, žalost in smrt in ne mara goljufanja. V knjigi *Boy*, prvem delu svoje

avtobiografije, pripoveduje o lastnih doživetjih v šoli, kjer je okusil fizično in psihično kaznovanje s strani učiteljev, ki so kot Volovškarca v *Matildi* izkazovali svojo moč in oblast, da bi zadovoljili svoja sadistična nagnjenja. A čeprav odkrito obravnava temne strani resničnosti, Dahl ni pesimističen. Življenje – in to je sporočilo njegovih knjig – ni nedolžna dogodivščina, temveč težavna zadeva. Polno je nesreč. Svet je poln nasilja, in najboljše, kar lahko storimo je, da se nanj pripravimo.

Leta 1984 je bila v Bologni s Premio Grafico nagrajena šokantna priredba Perraultove *Rdeče kapice* v interpretaciji (s črno-belimi fotografijami) Sarah Monon, ki je v ameriškem in evropskem tisku izzvala burno polemiko, doživela mnogo obsodb in celo prepovedi v vrsti knjižnic v ZDA. Mnogi pa so bili mnenja, da avtorica ni napravila nič drugega kot to, da je grozo, nakazano v izvirni Perraultovi verziji, napravila razumljivo modernemu bralcu. Vzemirljiv učinek je dosegla s prestavitvijo pravljice v sodoben urban kontekst, ki ga vsi prepoznamo, ter z uporabo fotografije, ki bolj neposredno kot drugi načini deluje na naš čut za resničnost. Tu bralec nima nobene možnosti pobega, kar je mogoče v svetu klasičnih pravljic. Tu je nasilje neposredno in dokončno. Ameriški založnik George Peterson v obrambo knjige piše *Bookbirdu* o pisateljici kot o pogumni vizionarki, ki si je upala spregovoriti o zlorabi otrok, temi, ki je bila do izida njene *Rdeče kapice* zavita v molk. V devetdesetih letih, ko odprto govorimo o nasilju v zasebnem življenju in v družbi, v kateri živimo, je njeno sporočilo ravno tako, če ne še bolj, pomembno. V prispevku je zbranih nekaj reakcij na to knjigo, za ilustracijo, kako negativno se je sredi osemdesetih let javnost odzivala na prikazovanje nasilja v knjigah za otroke.

Jeffrey Garrett opozarja, da ima sodobno razpravljanje o pravi vlogi in ob-

ravnavi nasilja v knjigah za otroke zgodovinskega predhodnika v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju, ko so pravljice velikokrat ocenjevali kot čezmerno nasilne ter menili, da vzgajajo sovraštvo in nasilno obnašanje do staršev in drugih odraslih. Na te pomisleke je odgovoril veliki otroški psiholog **Bruno Bettelheim** (1903–1990) v svoji knjigi *Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales* (New York, 1976). Urednik se je odločil za objavo nekaterih odlomkov iz tega dela, ker meni, da so znane Bettelheimove misli o vlogi pravljic bistvenega pomena za pričujočo razpravo. Odkritja psihoanalize in otroške psihologije so pripeljala do spoznanja, kako nasilna, polna strahov, destruktivna in celo sadistična je otrokova domišljija. Pravljice so bile izpostavljene ostri kritiki zaradi mnenja, da ustvarjajo in vzpodbujajo ta vznemirjujoča čustva in pokazale so se težnje, da bi tradicionalne ljudske pravljice otroku odtegnili, češ da se otrok že tako in tako boji mnogih stvari, zato naj bi ga obvarovali vsega strašljivega. Zahteve po prepovedi pravljic so se nadaljevale kljub odkritjem psihoanalize o nezavednem, o globokih konfliktnih, strahovih, močnih željah in vseh vrstah iracionalnih procesov. S tem, ko bi prenehali hraniti otrokovo domišljijo, naj bi iztrebili pravljичne velikane in volkodlake – te temne pošasti, ki naseljujejo nezavedno – da ne bi ovirale razvoja otrokovega razuma. Razumski ego naj bi neomejeno vladal od najzgodnejšega otroštva naprej. Pričakovalo se je, da bo otrok tako potlačil svoje neprijetne fantazije in imel samo prijetne. Tisti, ki so izobčili tradicionalne ljudske pravljice, so menili, da morajo vse pošasti, če že so v pravljici, ki jo pripovedujemo otrokom, biti prijazne – a pozabili so na pošast, ki jo otrok najboljše pozna in se z njo največ ukvarja: pošast, za katero čuti ali se boji, da je on sam, in ki ga včasih tudi preganja. Če odrasli to pošast puščajo v

otroku, ne da bi o njej spregovorili, skrito v nezavednem, otroku preprečujejo, da bi okrog nje spredel fantazijo v podobi pravljič, ki jih pozna. Brez takih fantazij otrok svoje pošasti ne more bolje spoznati, niti ne dobi namigov o tem, na kakšen način naj jo obvlada. Posledica je, da ostane otrok nemočen s svojimi najhujšimi strahovi – veliko bolj, kot če bi mu bili pripovedovali pravljičice, ki dajo tem strahovom obliko in telo in tudi pokažejo načine, kako jih premagati. Če naš strah, da nas bo nekdo požrl, privzame jasne obrise čarovnice, se ga lahko iznebimo, ko čarovnica zgori v peči. Bettelheim pravi, da je nezavedno izvor nepredelanega materiala in temelj, na katerem ego gradi stavbo osebnosti. V tej prispodobni so fantazije viri, ki hranijo in oblikujejo ta surovi material in ga usposablajo za naloge ega, da zgradi osebnost. Če smo teh virov oropani, ostane naše življenje omejeno. Brez fantazij nimamo moči za soočanje z življenjskimi težavami. Otroštvo je čas, ko je te fantazije treba gojiti. Pravljičica spodbuja otrokovo fantazijo in poskrbi za tisto, kar otrok najbolj potrebuje: začenja se natančno tam, kjer se otrok čustveno nahaja, mu kaže, kam mora iti in kako naj to stori. Starši, ki se ne morejo sprijazniti z otrokovimi nasilnimi čustvi, mislijo, da mu morajo preprečiti, da bi se ukvarjal z njimi. Če mu onemogočijo dostop do pravljič, ki otroku povedo, da imajo drugi enake predstave, je otrok prepuščen občutku, da je edini, ki jih ima, zaradi česar postanejo v resnici strašljive. Nasprotno pa lahko spoznanje, da imajo drugi ravno take ali podobne predstave, omogoči občutek, da smo povezani z drugimi in smo del človeštva. Pomisleki staršev mnogokrat temeljijo na nasilnih ali grozljivih dogodkih, ki se odvijajo v pravljičah. Določene zgodbe res lahko nekatere otroke prestrašijo, a ko se s pravljičami bolje seznanijo, se zdi, da strašljivi aspekti izginejo, medtem ko pomirjeval-

ne poteze postajajo vse dominantnejše. Potem se neprijetni občutki strahu spremenijo v zelo prijetne ob zavesti, da smo se s strahovi uspešno soočili in jih premagali.

Laura Sandroni, kritičarka knjig za otroke in avtorica strokovnih del s področja književnosti za otroke, prej pa predsednica Brazilske sekcije IBBY, poroča o temi nasilja v brazilskem leposlovju za otroke od prvega pojava konec tridesetih let do devetdesetih let, ko ta zvrst ne pozna več tabujev, ko se skuša družba s pomočjo svojih pisateljev analizirati in razpravljati o svojih najresnejših problemih. V brazilski književnosti se je pojavljalo več tipov nasilja do otrok in je v tej temi med najplodovitejšimi na svetu. Pojavlja se vprašanje zapuščenih in brezdonskih otrok, ki so tudi v najnovejšem času protagonisti številnih realističnih zgodb, vprašanja brutalnega postopanja z otroki, ki jih veliko najdemo tudi v avtobiografsko obravnavanih delih, nasilje, ki je posledica revščine, ekološko vprašanje, ki je navdihnilo stotine knjig, razpad družine in ločitev, rasni predsodki, družbeno zatiranje, avtoritarizem. V kulturni produkciji za otroke in mladostnike se v Braziliji danes z veliko pozornostjo posvečajo vprašanju nasilja. Čeprav številne študije poudarjajo, da so otroci sposobni razlikovati med »resničnostjo« in »domišljijo« in da znajo uporabiti to sposobnost, kadar gledajo televizijo ali berejo, se razpravljanje o nasilju nadaljuje in se bo gotovo nadaljevalo tudi v prihodnje. V naravi odraslih je pač, da želijo otroke zaščititi pred »krutim« svetom. Tej želji staršev in odraslih gre pripisati, da je književnost za otroke in mladostnike toliko časa prikazovala svet skozi rožnata očala. Konfliktov očitno ni bilo, junaki so bili ali dobri ali slabi in značaji se skozi zgodbo niso dosti razvijali. Bili so celo taki, ki so odklanjali pravljičice kot krute in nasilne in jim pripisovali negativne lastnosti,

zanemarjali pa so njihov ljudski in pravadni izvor. Bruno Bettelheim, Marie Louise von Franz in drugi so prikazali visoko simbolično vrednost, zaradi katere so te pripovedi za otroke tako neminljivo privlačne. Avtorica pa opozarja na kvaliteto, skupno vsem besedilom, ki bogatijo brazilsko književnost za otroke in mladostnike. Čeprav obravnavajo težke in nasilne teme, puščajo bralcu upanje na boljše čase in vizijo možne rešitve. Mnogi teoretiki, med katere avtorica šteje tudi sebe, so mnenja, da je to pogoj, ki ga mora izpolnjevati književnost, namenjena mladini, ki naj se svobodno ukvarja z vsemi temami, ne sme pa dajati poudarka pesimizmu in zapirati vrat, ne da bi pokazala izhod.

Sue Easan, asistentka na Fakulteti za knjižničarsko in informacijsko znanost Univerze v Torontu, ob razmišljanju o nasilju v kanadski književnosti za otroke opaža, da ta ne pozna odkritega izražanja nasilja niti v romanih za mladostnike. Pri tem navaja misel Margaret Atwood, da »je osrednji simbol Kanade preživetje«. Da pa kanadska književnost za otroke le ni čisto brez nasilja, razmišlja avtorica ob primeru knjige *Bad Boy* Diane Wieler (ki je izšla v Torontu leta 1989) in ki jo podrobneje analizira.

Za zaključek razpravljanja o nasilju je urednik izbral predstavitev projekta, ki od leta 1990 poteka v multinacionalni šoli z učenci različnih kultur in tradicij v Berlinu, v okolju z resnimi socialnimi problemi, obremenjene z rasnimi predsodki in nestrpnostjo. Pod vodstvom ot-

roške psihoterapevtinje **Hildburg Kagerer**.

Projekt KidS (Kreativität in der Schule) želi pomagati mladim, polnih občutij brezupa, izkoreninjenosti in manjvrednosti ter v njih prebuditi interes za svet in življenje. Štirinajst umetnikov, ki vodijo tečaje akrobatike, kiparjenja, slikanja, plesa, pisanja, fotografije, filma, gledališča, glasbe in drugih dejavnosti, vzpodbuja pri teh mladostnikih najbolj temeljno, prirojeno sposobnost, to je kreativnost. V njih želi odkriti in podpreti moč, da bi lahko razvili svoje ustvarjalne potenciale, postali tako občutljivejši do sebe in drugih, ne podlegali tako hitro destruktivnim nagnjenjem in tako postali sposobni vpreči in obvladati tudi svoje agresivne potenciale. Ti učitelji sami dobro poznajo občutke in bremena notranje zmede pri mladih in jih znajo uporabiti kot izhodišče za nov začetek. Ta projekt, ki skuša usmerjati mladostno agresivnost v ustvarjalnost in odkrivanje sebe, v marsičem spominja – na kar je uredništvo *Bookbirda* opozorila sodelavka iz nemškega uredništva Ute Baumann – na delo Jelle Lepman, ambasadorke književnosti za otroke. Zanj so bile knjige le eden od mnogih izraznih medijev, ki se jih je možno posluževati v boju za mir na svetu. Jella Lepman je pri tem uporabila knjige, pa tudi likovno umetnost, glasbo in pisanje otrok samih, da bi sprostili svojo domišljijo in ustvarjalnost, da bi »dobili krila«.

Breda Mahkota